

โลก...คือห้องทำงานของเรา

สุดแดน วิสุทธีลักษณ์

โคลด เลวี สโตรสส์ เล่าว่า ในฤดูใบไม้ร่วงของปี พ.ศ. 2477 เมื่อเสียงกริ่งโทรศัพท์ ได้ดังขึ้น ชีวิตของเขาก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิงหลังจากนั้น เมื่อปลายสาย โทรศัพท์อีกข้างหนึ่งเป็นศาสตราจารย์ชื่อดังทางปรัชญาของฝรั่งเศส ได้เสนอตำแหน่ง อาจารย์ทางด้านสังคมวิทยาที่มหาวิทยาลัยเซาเปาโล ประเทศบราซิลให้กับเขา

การตอบรับโอกาสดังกล่าวและประสบการณ์ภาคสนามในหมู่บ้านของชนเผ่า เล็กๆ ในป่าดิบชื้นของบราซิลในปีต่อๆ มา ได้ทำให้โคลด เลวี สโตรสส์ กลายเป็น นักมานุษยวิทยาฝรั่งเศสที่โด่งดังที่สุดของศตวรรษที่ 20 และแนวความคิดที่เรียกกัน ต่อมาภายหลังว่า “โครงสร้างนิยม” (Structuralism) ก็ผูกพันอยู่กับชื่อของเขาอย่าง แยกไม่ออก

อาจเป็นช่วงฤดูฝน...ที่เสียงโทรศัพท์ในห้องครัวของบ้านหลังหนึ่งแถบ ภาคเหนือตอนล่างดังขึ้น ปลายสายเป็นเสียงของเลขานุการจากคณะเล็กๆ ของ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แจ้งข่าวการเปิดรับสมัครอาจารย์ ซึ่งการตอบรับโอกาสดังกล่าว ทำให้ชายคนหนึ่งที่เพิ่งลาออกจากงานได้กลายเป็นอาจารย์ในสาขาวิชามานุษยวิทยา ของประเทศกำลังพัฒนาแห่งหนึ่ง และประสบการณ์การเดินทางภาคสนามในที่ต่างๆ ก็ทำให้แนวความคิดที่เรียกกันมาแต่เดิมว่า Romanticism เข้ามาเกี่ยวพันกับชีวิต ของเขาอย่างแยกไม่ออก

ตอนนั้น ผมเพิ่งลาออกจากการทำงานเขียนบทสารคดีโทรทัศน์ได้ไม่นานนัก โดยตั้งใจว่าอยากมานั่งนิ่งๆ อ่านหนังสือที่อยากอ่าน เขียนเรื่องที่อยากเขียนอยู่ที่บ้าน

สักหนึ่งปี หลังจากที่ต้องเดินทางไปโน่นมานี้แล้วก็มาจับเจ้าอยู่ในห้องตัดต่อที่เย็นเยียบ นานหลายวันหลายคืน ก่อนที่จะออกเดินทางอีกรวนเวียนเช่นนี้อยู่เป็นกิจวัตร

ในระหว่างการสัมภาษณ์ อาจารย์ท่านหนึ่งกล่าวขอโทษขอโพยด้วยเกรงว่า จะเป็นการเสียมารยาท ก่อนเอ่ยถามว่า ทางคณะจะมีหลักประกันอะไรไหม ว่าผมจะไม่ลาออกไปทำงานอย่างอื่นที่อาจดูน่าสนใจกว่า มีรายได้มากกว่า ? ในภายหลัง ผมยิ่งคิด อยู่นิดหน่อยก่อนที่จะตอบคำถามไปว่า ผมไม่ได้มีหลักประกันอะไรที่จะเป็นเครื่อง ยืนยันในขณะนั้นจริงๆ ว่าผมไม่ได้มาสมัครเป็นอาจารย์เพื่อที่จะรอเวลาและโอกาส ที่ดีกว่าหรือเพื่อเป็นทางผ่านระหว่างการทำงานไปยังอาชีพอื่น...ผมแค่จะเลือกทำ ในสิ่งที่ตัวเองรักและคิดว่าอาชีพอาจารย์จะเป็นอาชีพที่ทำให้ได้อ่าน ได้เขียน ได้ค้นคว้าในสิ่งที่ตนเองสนใจ

อาจารย์อีกท่านหนึ่งเอ่ยถามต่อด้วยใบหน้ายิ้ม ๆ แบบไม่ได้ต้องการคำตอบว่า แนใจหรือว่าชอบสอนหนังสือ ?

.....

ผมเลือกเรียนรัฐศาสตร์ สาขาการระหว่างประเทศ ด้วยคาดหวังว่าจะเป็น การเปิดโอกาสให้ลูกข้าราชการชั้นผู้น้อยได้เดินทางไปต่างประเทศกับเขาได้บ้าง ถ้าสอบเข้าทำงานที่กระทรวงต่างประเทศได้สำเร็จ แต่เมื่อได้ค้นพบว่าวิชาวัฒนธรรม และสังคมไทย ของคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่ได้เรียนในปีสุดท้ายก่อนจบ ข้างน่าสนใจ มีเนื้อหาวิชากว้างขวางตรงกับความสนใจที่หลากหลายของตัวเองและ การสอบเข้ากระทรวงการต่างประเทศก็คงไม่ใช่เรื่องง่าย เลยตัดสินใจสอบเรียนต่อ ที่คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาซึ่งเพิ่งเปิดสอนในระดับปริญญาโทเป็นปีที่สอง ซึ่งก็นับว่าสนใจ เพราะเรื่องที่ได้เรียนรัฐสามารถเชื่อมโยงไปกับสิ่งที่เขาอยากทำได้ ทั้งสิ้น ขณะเดียวกันก็รู้สึกว่าการเป็นสาขาวิชาที่มีเสน่ห์ อ่อนน้อม ถ่อมตนและดูจะ เข้าอกเข้าใจโลก ก่อนที่จะมาสะดุดใจกับคำกล่าวหาของเพื่อนร่วมรุ่นที่เปรยว่า “มานุษยวิทยาเป็นวิชาที่แสนจะทะเยอทะยาน เพราะเป็นวิชาที่คิดจะหาทางอธิบาย ความเป็นมนุษย์”

.....

บ่ายวันหนึ่งในฤดูร้อน ผมเดินผ่านริมสนามฟุตบอลของมหาวิทยาลัยเพื่อที่จะขึ้นไป พบอาจารย์ท่านหนึ่งบนตึกคณะ แม้อากาศจะร้อน แต่ก็يلمเย็นพัดผ่านต้นหางนกยูง ที่กำลังผลิดอกสีส้มให้รู้สึกชื่นใจ บรรยากาศช่วงปิดเทอมทำให้มหาวิทยาลัยดูเหงาๆ แต่ก็เงียบสงบ

หลังเคาะประตูห้องที่อยู่หน้าลิฟต์ชั้นห้าเบาๆ เมื่อผลึกประตูเข้าไปก็พบกับอาจารย์เงยหน้าขึ้นจากหนังสือที่อ่านอยู่และเชื้อเชิญให้นั่งลง...น่าประหลาดใจผมรำลึกถึงบรรยากาศของบ่ายวันนั้นได้เสมอ มันเป็นช่วงปิดเทอมฤดูร้อน เกือบทั้งดึกดูร่างผู้คน มีอาจารย์คนหนึ่งนั่งอ่านหนังสือเงียบๆ อยู่ในห้องที่ทึบทึมสลัวราง ท่ามกลางเสียงแอร์ไก่อดังหึ่งๆ เป่าลมเย็นชืดออกมาแข่งกับไอความร้อนที่แผ่ขยายคลุมอยู่ด้านนอก...ถัดไปด้านหลังอาจารย์ มีชั้นไม้สีน้ำตาลเก่าๆ ที่บรรจุหนังสือภาษาอังกฤษเรียงรายอยู่เกือบเต็มชั้น....ผมคิดเอาเองว่า ดูช่างเป็นวิถีชีวิตและการทำงานที่น่าจะเหมาะกับตัวเองเสียจริง

หลังจากที่ทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับผ้าทอหาดเสี้ยวที่สุโขทัย ซึ่งเป็นการลงทำงานภาคสนามครั้งแรกและกว่าจะเขียนจนสำเร็จออกมาเป็นเล่มได้ ก็เกือบจะไม่ทันการณ์ ต้องอาศัยการลงแรงจากกลุ่มน้องๆ วรรณศิลป์ ที่มาช่วยกันพิมพ์ชนิดข้ามวันข้ามคืน และขอให้รุ่นพี่คนหนึ่งขับรถตระเวนไปเคาะประตูบ้านอาจารย์ยามดึกเพื่อขอลายเซ็น ในวันสอบวิทยานิพนธ์กรรมการท่านหนึ่งกล่าวถามด้วยความสงสัยว่าแผนที่ชุมชนนั้นเขียนขึ้นเองหรือเปล่า ส่วนลวดลายเส้นของผ้าหาดเสี้ยวอันวิจิตรนั้นไม่เป็นที่สงสัยว่ามาจากแรงงานลับมือของผู้อื่น หลังจากเรียนจบ ผมไปสมัครทำงานสารคดีโทรทัศน์ที่ทำให้ได้เดินทางสำรวจโลกสมใจ

เมื่อได้รับการบรรจุเข้าเป็นอาจารย์ และได้รับทุนให้ไปเรียนต่อ การทำงานภาคสนามที่รัฐอัสสัม ประเทศอินเดียก็เริ่มต้นขึ้น โดยทั่วไป นักมานุษยวิทยาจะต้องมีชุมชนหรือหมู่บ้านของตนเอง (My Village) เพื่อศึกษาโดยใช้เวลาเก็บข้อมูลอยู่เป็นเวลายาวนาน แต่สำหรับผม นอกจากจะมีหมู่บ้านชื่อปัตตาโกเป็นของตัวเองแล้ว ผมก็ยังมีรัฐอัสสัมเป็นอาณาจักรของตัวเองด้วย แทนที่จะใช้เวลาเก็บข้อมูลอยู่ที่หมู่บ้านนานๆ ผมก็ใช้เวลาไปกับการเดินทางไปในหมู่บ้านอื่นๆ ที่อยู่ห่างออกไป ข้ามฟากไปอีกฝั่งหนึ่งของแม่น้ำพรหมบุตร ลักลอบเข้าไปที่รัฐอื่นบ้าง ก่อนที่จะไปเก็บตัวอยู่ที่ฝรั่งเศสและเมืองไทย วนเวียนอยู่เช่นนั้นนานหลายปีจนเขียนวิทยานิพนธ์ไม่เสร็จ

ว่ากันว่า นักมานุษยวิทยาจะเกิดสองครั้ง ครั้งแรกเกิดมาจากท้องแม่ ครั้งที่สองเกิดมาจากภาคสนาม นักมานุษยวิทยาที่อาจจะเทียบได้กับพราหมณ์ที่ถือว่าเป็น "ทวิชะ" คือเกิดสองหน ครั้งแรกเกิดจากกรรมมารดา ครั้งที่สองเกิดผ่านพิธีกรรมพราหมณ์นั้นถือว่าวาระของตนเกิดจากพระโอษฐ์ของพรหม พราหมณ์มีหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรมผ่านการสาธยายมนต์ ส่วนนักมานุษยวิทยาทำหน้าที่ในการเก็บเรื่องเล่า บันทึกเรื่องราวและพรรณนาออกมาเป็นงาน Ethnography

อีกด้านหนึ่ง นักมานุษยวิทยาก็อาจจะมีอาการคล้ายคลึงกับจิตนาการ ในความหมายที่เป็น “คนนอกวรรณะ” ตลอดกาล นักมานุษยวิทยาออกจากบ้านของตนเองเพื่อไปพำนักอาศัยในสถานที่ ชุมชนและสังคมที่แตกต่างไปเพื่อที่จะพยายามเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของพวกเขา (ซึ่งไม่ควรและไม่มีวันสำเร็จ) ก่อนที่จะกลับมาที่บ้านของตนเองเพื่อที่จะมองบ้าน ชุมชนและสังคมของตนเองด้วยสายตาที่ไม่เหมือนเดิม

เมื่อเขาได้ “กลายเป็น” มาเป็นนักมานุษยวิทยา ดูเหมือนว่าเขาไม่อาจสังกัดอยู่กับที่แห่งไหนไม่ว่าจะเป็นบ้านหรือที่อื่น เพราะโลกเป็นห้องทำงานอันถาวรของเขา เพื่อที่จะใช้ชีวิตอยู่ภายใต้ความทะเยอทะยานและพยายามอย่างถึงที่สุดที่จะมุ่งไปสู่นิพพานของสาขาวิชา

“ในฐานะที่เป็นมนุษย์ ไม่มีสิ่งใดในมนุษย์ ที่จะทำให้ช้ำ ต้องแปลกประหลาดใจ”
(Publius Terrentius Afer)